

Spor etter fisk, datamaskiner, ord og tid

Thomas Hylland Eriksen

I et par-tre år har jeg skrevet en månedlig spalte i *Magasinet*, Dagbladets lørdagsbilag. Tanken bak spalten er at samfunnsvitere skal bruke sine fagkunnskaper på andre måter enn de er vant til. Ideen er ... glimrende. Sjangeren er mini-essayet. Maksimumslengde er 5000 tegn. Det er vanskeligere å skrive kort enn langt, og jeg bruker nesten alltid like lang tid på å stryke som på å skrive. Her er noen spor. Jeg husker ikke nøyaktig når de stod på trykk, og derfor er listen alfabetisk og ikke kronologisk. Mer kommer når jeg får ryddet i harddiskene mine.

Oktober 2007
THE

Søpla vår

Vis meg ditt søppel, og jeg skal si deg hvem du er. Eller kanskje: Vis meg hva dere gjør med søpla, og jeg skal si dere hva slags samfunn dere har.

På skolen lærte vi at verdens største menneskeskapte struktur er Den kinesiske mur. Det stemmer ikke lenger. Søppelfyllingen Fresh Kills på Staten Island hadde gått forbi muren da den ble stengt for noen år siden. Nå blir newyorkernes søppel plassert andre steder, men det er trangt om plassen, og trailere går i skytteltrafikk fra New York helt til Arizona, stappfulle av tettpakket søppel.

De fleste av oss tenker altfor lite på søppel, tatt i betraktning hvor stor plass den tar i hverdagen. I Norge kaster vi nå over femti prosent mer enn vi gjorde for ti år siden, og i et tyveårsperspektiv snakker vi om en dobling. Nye produkter lages med forhåndsslitasje slik at de skal gå fort i stykker, eller de går av moten og havner på billigsalg etter kort tid, før de ender på dynga. Brukbare ting blir til søppel raskere enn noen gang tidligere.

Det kryr av samfunnsforskere som studerer forbruk, men nesten ingen forsker på søppel. Det er underlig. Søpla er jo en logisk implikasjon av forbruket. Alt som forbrukes, blir før eller siden til søppel hvis det ikke havner på museum. Arkeologene har alltid visst dette, og søppel er trolig den viktigste kilden vi har til kunnskap om hvordan folk levde før i

tiden. Potteskår og brukne pilspisser, fiskeben og eplekjerner, bålrester og forkullede levninger av hus. Ting som ikke lenger er nyttige.

Vis meg ditt søppel, og jeg skal si deg hvem du er. Mange husker vel fremdeles at Gateavisa stjal søpla til statsministerkandidatene i 1981, og noen av oss har ennå ikke klart å glemme at Willoch spiste mye sild og poteter, mens Brundtland hadde kastet et delvis utfylt slankediagram. Gateavisas forbilde var amerikaneren A. J. Weberman, som var kjent for å ha stjålet Bob Dylans søppel ved en rekke anledninger. Webermans mål var å finne ut hva som hadde fått Dylan til å svikte den politisk radikale visesjangeren til fordel for surrealistiske sanger med elektrisk akkompagnement. Og han mente altså at mannens avfall ville gi noen avgjørende hint.

Men Weberman hadde også sine inspirasjonskilder. På denne tiden forekom det ofte at hemmelige agenter gjennomførte søpla til folk FBI gjerne ville ha noe på. Og bak dem igjen var altså arkeologene, som hadde brukt lignende metoder i mange år.

Søppelforskere som studerer samtiden har et mye rikere kildemateriale enn dem som går tilbake et århundre eller to. På midten av 1800-tallet ble det ikke produsert særlig mye søppel i våre samfunn. Det meste ble gjenbrukt. Kvinner sydde lappetepper, og menn snekret bord av trekassene som ble brukt til emballasje. De fattige spiste de rikes matrester, tok på seg deres avlagte klær og samlet filler som de med litt flaks fikk solgt til papirfabrikken. Søpla bestod for det meste i tiss, bæsje og matavfall. Den stanket. På et tidspunkt var stanken fra Themsen blitt så uutholdelig at det ble umulig å føre parlamentsdebatter i Underhuset. Først da bestemte britiske politikere seg omsider for å ta affære.

I løpet av forrige århundre vokste produksjonen av søppel eksplosivt, særlig i rike land, parallelt med at befolkningen fjernet seg fra stanken. Årsakene er industrialisering, velstand og emballasje. Men fremdeles liker vi ikke å tenke på søpla vår. I gamle dager var dotømmeren også kjent som nattmannen, fordi hans virksomhet var så tabubelagt at gode borgere helst ville slippe å bli minnet om hva han drev med. Nå er

søppelhåndteringen rykket opp til å bli en type miljøvern, de gamle søppeldyngene er omdøpt til gjenvinningsstasjoner, og kompostering er blitt populært i villastrøkene. Men vi kaster fremdeles mer enn i fjor, og stadig vil vi helst slippe å tenke på det.

Søppel -- avfall, slagg, rester -- er det tiloversblevne, det uvedkommende, den utilsiktede bivirkningen, det overflødige og uønskede. Vi vil helst tro at når vi bare kaster det, lynraskt og uten å tenke noe videre over det, så blir det borte. Søppel er jo en nær slektning av rot og kaos.

Grensen mellom søppel og brukbare ting kan være hårfin. Av og til leser vi om eksentrikere som lever gratis på ting de finner enten på fyllinga eller i folks søppelkasser. Noen ting som har vært søppel en tid, blir igjen brukbare hvis det går en stund uten at de blir ødelagt; de blir antikviteter og museumsgjenstander.

Et unntak fra regelen om at samfunnsforskere er lite interessert i søppel, er det ambisiøse *Garbage Project*, ledet av antropologen William Rathje i USA. Hans forskergruppe tok for seg noen viktige søppelfyllinger, blant annet Fresh Kills, og for dem fortonte fjellene av stinkende avfall seg som en uuttømmelig skattekiste, en nøkkel til å forstå amerikanernes dagligliv i midten av det tyvende århundre. Rathje forteller at de nærmet seg fyllingene med samme ærefrykt som Howard Carter og Lord Carnarvon da de åpnet Tut-Ankh-Amons forseglede grav.

Dermed blir vi minnet om at forbrukets heslige og stinkende fetter til slutt får hovedrollen. Men vi blir også minnet om alle tings forgjengelighet, og kanskje det er derfor vi så ugjerne tenker på søppel.